

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 augusztus Ról-ról

Almási Miklós: A Gépezet szelleme (Csepeli György: A hatalom anatómiája. Kossuth Kiadó, 2013, Budapest.)

A hatalom filozófiai-szociológiai kézikönyve, tartalomjegyzéke, eszközei, pszichikai feltételei: minden, amit tudni akarsz a csúcs ritka levegőjéről, intézményi berendezkedéseinek működtetéséről vagy akár a királyok lelkéről, netán a botrányok túléléséről – és még sok minden másról. Ritka teljesítmény. Kulturális és politikai antropológiával találkozhatasz, a hatalom belső szerkezete itt-ott megemlítődik (kézikönyvként még mindig Machiavellinél a legjobban), de fogalmi feltárásával ritkán. Csepeli szociológusként veszi kezébe a jelenséget, de az alapokat illetően visszanyúl a filozófiai antropológiához. Miért van az, hogy a társadalomnak szüksége van egy intézményre és annak vezetőjére (főnökére), ami (aki) megmondja és kikényszeríti, mit kell csinálni? Az ember társas lény, de cseppet sem magától értetődő, hogyan tudott fennmaradni közösségeként: a szexualitás és az agresszivitás – ha „természetes” formában magára hagyják – pusztító lehet mások, a közösség számára.

Csepeli – indításként – Freudra utalva vallja, hogy „rend csak akkor maradhatott fenn, ha lettek tartósan és aktuálisan ható erők, melyek keményen szabályozták a szexualitás és az erőszak megnyilvánulásait”. Az idők kezdetén ezeknek az erőknek strukturálására alakul ki a hatalom: a családban az apaszerepből a törzsi, nemzetségi vezető, ahol nem is a kényszerítő erő a lényeges, hanem hogy a közösségben mindenki elfogadja e szerepet, és hódol a főnöknek. (Ferdinand Tönnies híres terminológiájában így működik a *Gemeinschaft*-jellegű, tradicionális társadalmak szerkezete.) A nagy váltás a „társadalmi társadalom” megjelenése (*Gesellschaft*), ahol a hatalmi szféra leválik a személyes-személyközi viszonyokról, önállósul a gépezet: létrejön az állam s vele/benne a politika mint a hatalom megszerzésének és megtartásának gyakorlati instrumentuma.

Ez a levezetés csak az indítás. Csepeli a filozófiai antropológia egyik fogalmához, az ember „meghatározatlanságához” nyúl vissza további magyarázatokért (Nietzsche, Heidegger valamint Arnold Gehlen nyomán). Az állatok viselkedését az ösztónyszféra meghatározottsága vezényli: adott környezetre, meghatározott válaszok „bedrótozva” működnek. Az ember – meghatározatlan lény, „félíg kész”, vagyis létébe nincs belekódolva, hogy milyen (természeti vagy egyéb) meghatározottságnak engedelmességen. A politika képes arra, hogy az események adott ok-okozati láncolatát megszakítsa, és új oksági sorokat indítson el. Durva egyszerűsítéssel: a politika fordítja majd ezt a „meghatározatlanságot” meghatározottságba – mit szabad, mit nem, mit kell csinálni stb. Így a politika hozza a társas együttélés meghatározottságát, amihez aztán a társadalom alkalmazkodik.

A filozófiai antropológiában tett kitérője emeli ki a könyv elemzését a hatalom sokszor tapasztalható anekdotikus modellezéséből: magasabbról indít, messzebb is lát. „A politikus

helye üres, hiszen ő éppen ott van, ahol a szükségszerűség gyűrűje megszakad, a rend fegyelmét, biztonságát és előreláthatóságát áttöri a káosz fegyelmezetlensége, bizonytalansága.” A politikustól azonban „elvárják a rend fenntartását, újratemtését, a dilemmák és problémák megoldását”. Gondolati poén: a semmiből teremteni, a káosz határáról vinni vissza a közösséget a rend felé.

Ám a célrendszer eszközkálaja sem egyszerű: „A politikai célok e világiak. Az eszközök azonban, melyek révén a célok megvalósíthatók, kívül vannak a kulturális és morális konvenciókon: a fenségesség és az aljasság tereiből származnak.” Poén.

A politikai mező akkor van készen, ha a csúcson levő (király, vezér, politikus) össze tudja fogni a közösséget, fel tudja számolni diffúz agresszivitását (mindenki harca mindenki ellen), vagyis „az állam politikai hatalomként legitimálja az erőszakot, mely egészen általános értelemben véve annak lehetőségeként jelenik meg, hogy a saját akarat mások számára kényszerítő erőként nyilvánuljon meg.”

Létrejön a politikai mező (s benne a Carl Schmitt által leírt „barát – ellenség” dichotómia) és e mező intézményi struktúrája. A politikai kormányzás (stratégia, célok kijelölése), valamint az intézményirányítás, az államgépezet működtetése – a kettő átfedheti vagy gáncsolhatja egymást.

Nem követem tovább Csepeli könyvének levezetéseit, inkább azokat a pontokat említeném, ahol újdonságai megragadtak. Az egyik szép elemzés a magány. Többször visszatérő mondat: a hatalom birtokosa – király vagy miniszterelnök, mindegy – mindig egyedül van. Gondjait nem oszthatja meg senkivel: még szövetségeseit is figyelnie kell, mikor fordulnak ellene, szavait a média felerősíti (más hatással, mint amivel ő mondta volna), jobb, ha külön szótárt, szemiotikai rendszert csinál magának. Illetve csak jelentéktelen dolgokról beszéljen, vagy fontos dolgokról, de jelentéktelenségekbe csomagolva, szemantikailag takarva: házi feladatként a hallgatóságnak. A csúcson lévők magánya – a hatalom árnyoldala? Valójában Csepeli egyik paradoxona ez: a csúcson lévőket mindig körülveszi egy csomó ember – a király sohase jelenjen meg kíséret nélkül –, naponta százakkal találkozik, beszél, elvegyül. Ugyanakkor mégis egyedül van: nem mondhatja el, mit fog lépni, mert azonnal ellopják, megakadályozzák, szétlövik, nem mondhatja, hogy milyen kételyei vannak, mert azzal a politikáját fúrná meg. Csepeli Kállai Miklóst idézi, aki arról panaszkodott 1942-ben, hogy miután miniszterelnök lett, rájött: ami őt vezeti, arról még a leghalványabb célzást sem engedheti meg magának (hogy ti. nem hisz a németek végső győzelmében, sőt...). Titkait illetően némaságra van ítélve, csak így tudja megvalósítani céljait. (Kállai persze így sem tudta, a történelem nagyobb hatalom, mint a politikus titkai...) A paradoxon ott folytatódik, hogy a modern államberendezkedésben a vezetőnek tanácsadókra, szakértőkre van szüksége, érdekcsoportokkal kell konzultálnia, ezek mindegyike sugalmaz megoldási lehetőségeket. Ám a lehetőségek terében a döntést egyedül kell meghoznia. Még arról sem taktikus beszélnie, miképp alakul fejében a terv, a jövőre irányuló cselekvéssor. A mindenkit meghallgatni és senkire sem ügyelni szélsőségei közötti lavírozás – a magány kitöltése – igazi művészet. A politika elveszhet az egymással ellentétes irányok egymást gáncsoló hálójában: a döntés a jövő felé vág rendet, strukturálja a politikai teret. De ez magányos feladat. A paradoxon úgy folytatódik, hogy a politika színpadán a politikus soha sincs egyedül, a függőnyt sohasem eresztik le, láttatnia kell magát, és a rendszer gondoskodik arról, hogy látszódjék. Súlyos teher.

Izgalmas elemzés a *politikus és a művész világának összevetése*. Hogy sok minden közös e két magányban. A művész is egyedül áll az anyaggal (papírral) szemben, akár a politikus a lehetőségek hálójában. A művész is a meghatározatlan anyaggal dolgozik, ő tör utat a tisztázáshoz, akár csak a politikus. Ugyanakkor mindkettőnek más a közege... „A művész nem

rabja a jelennek.” Furcsa páros. „A kétféle szuverenitás vonzza meg taszítja egymást.” Az udvari művésztől a lázadóig, az új világ énekeséig számos variánsa van e vonzalomnak és taszításnak. Csepeli csak a Bulgakov–Sztálin-viszonyt említi: a diktátor fura vetélytársnak vette az író, elnyomta, bár a víz felett tartotta: sejtette (tudta?), hogy legnagyobb formátumú kritikusával van dolga. És persze a könyvnek az a gondolata is telitalálat, hogy a művészt is vonzza a hatalmi szféra, akár támaszkodik rá, akár támadja, akár csak kulisszának használja: egymásra vannak utalva – bár erről ritkán esik szó. A művész behozhatatlan előnye a halhatatlanság: cicázhat vele Gyula pápa, az utókor szemében Michelangelo a győztes. Mégis, a hatalom és a művész között oly sokszor lángol fel a vonzás és taszítás, az egymás kölcsönös befolyásolásának illúziója, amit ez a nem is oly távoli rokonság táplál.

Élvezetes elemzés a hatalom (sikeres) nyelvhasználatának, szemiotikájának vizsgálata. A politikus mindig beszédre van kötelezve, ám Csepeli szerint ez a kommunikáció csak akkor lehet sikeres, ha *semmitmondó*. Titkait, terveit, fontos húzásait nem árulhatja el, felejtse el a nyers igazságot, mert azonnal belekötnek, szétcincálják, befékezik jövőre vonatkozó mozgását. „A politikus soha nem beszélhet magáról a tárgyról. Nem mondhatja ki, hogy célja a hatalom. A kommunikáció tárgyszinten megfogalmazódó irrelevanciája nem hiba, hanem erény.” Ez biztosítja, hogy viszonz szinten – azaz tömegeivel való kapcsolatában – átmenjen az üzenet („higgyetek bennem!”). Mindig mondjon valamit, de ennek központjában mindig az érzelmek felkeltése álljon. Régi tanács. Csakhogy ebbe a semmitmondásba bele kell kódolnia a szövetségesek valaminő irányítását. Innen a politikusok vonzalma a képes beszédhez, szimbólumokhoz, érzelmi érveléshez. A mondani valamit és ki nem mondani a lényegét – bűvészmutatvány, kevesen élnek vele, mert veszélyes szemantika, könnyen visszaüthet.

Az információbőség korában élünk, azaz nagyjából minden (sok minden) megtudható, ha nem is az adott jelenben, de bizonyos idő múltán minden rejtett ügyre fény derül. A politikai szféra egyre hevesebben kénytelen védeni saját terepét: a titkot. Nem is a világméretű hadititkokra gondolok, hanem a belső kör megbeszéléseire, az ott elhangzottakra. Csepeli példája: a tévében szinte minden este látjuk az Európai Unió főtisztviselőit, amint mosolyognak és hátba veregetik egymást, ám hogy mi történik, mi hangzik el, amikor lekapcsol a kamera, vagy amikor visszavonulnak a hátsó szobákba, arról már fogalmunk sem lehet, számtalan függöny óvja a titkokat. A „hátsó veregetős” hírekből bőségesen el vagyunk látva – és mégse tudhatunk semmit. Csepeli: „Az információbőség inkább akadálya a tudásnak, mint segítője.” Ez korunk alapvető paradoxona, s a hatalmi szférában meghatározó viszony politikus és közönsége között. A transzparencia követelése jó dolog, ám megvalósíthatatlan: mennél több eszköz áll a laikus publikum rendelkezésére, annál átláthatatlanabb az elfüggönyözött tér – és nemcsak az unió vagy a nemzeti politika szintjén, hanem a gazdaságban és az életvilág más eminens pontjain is. A kulcsinformációk hozzáférhetetlenek. (Nem politikai példával: tudhatja-e bárki, hogy a pénzhígítás – az ún. *quantitative easing* – mennyire – hány tized százalékkal – rontotta eddig a dollár világbeli erejét? Majd talán egy-két év múlva az inflációs mutatókból következtethetünk rá. A Fed tárgyalóasztalára nincs – nem lehet – rálátásunk...)

Ha a titok – akaratlanul vagy az ellenfél kavarása révén – kipattan, kitör a botrány, a politikai kommunikáció tűzoltásra kényszerül: nem egyszerű feladat. Csepeli – a könyv második részében – ilyen és ezekhez hasonló területi gubancokkal is foglalkozik, és szellemesen kerüli ki azt a csapdát, hogy az olvasó nehogy már aktuálpolitikai cirkuszokra gondoljon. (Hát persze hogy arra gondol, csak ebben Csepeli szövege formálisan vétlen...)

A hatalom egyik fegyvere tehát a titok, bár egyre nehezebb jól élni vele. A Web2 – a Facebook vagy az internet – lehetetlenné teszi az egy központból vezényelt üzenetek egyirányú áramlását. Ma ez a tendencia nem elsöprő erejű – a szélessávú internet ma még csak nagyjából ötvenszázalékos penetrációjú, ezen belül a titkok nyomába eredő laikusok a társadalomnak

csak harmadát teszik ki. (Optimista becslés...) Mégis: ez a jövő, ami a politikai teret arra kényszeríti, hogy védekezzen. Amiben ma még az „*elektronikus tömegek*” ostobasága is segíti. (Csepeli kifejezése.) Ez utóbbival bárki találkozhat, fontos Web2-es közlemények kommentjein bosszankodik: a túlnyomó többség az agresszív és szemellenzős beszólásokkal van elfoglalva, jobb nem is olvasni őket. Habár...

Csepeli nem száraz tankönyvet ír, pedig bejárja a téma szintjeit. Persze a szerző helyzete hihetetlenül ritka. Ő ugyanis nemcsak kívülről, tudósként elemzi e szféra dinamikáját, belülről is volt alkalma megismerni ezt a közeget – államtitkár volt, és bennfentesként (is) bejárhatta a hatalom (néhány) lépcsősorát. Ki gondolta volna akkor, hogy miközben kormánytag volt, egyben dr. Sörgeként úgy nézett körül, hogy majd ezeket is jól megírom egyszer. De nem ettől jó ez a könyv, hanem mert alaposan dokumentált, hivatkozásaiban *up to date*, gondolati anyagában pedig sűrített robbanóanyag.

Csepeli György: A hatalom anatómiája. Kossuth Kiadó, 2013, Budapest, 208 oldal, 2990 forint.

Tetszik

32 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Almási Miklós: Lendvai mint superbrand (Paul Lendvai: Három élet. Beszélgetés Mihancsik Zsófiával. Budapest, 2012, Kossuth Kiadó.)** Nagy figura, úgy értem azon a képen, ami Mihancsik Zsófia...
2. **Almási Miklós: A modern „képnézés” fordulata (Manet és tsai...) (Ross King: Párizs ítélete. Az impresszionizmus születésének évtizede. Budapest, 2013, Park Kiadó.)** Elképzelni se tudjuk, milyen lehetett az a Párizs és az...
3. **Almási Miklós: Miért van itt fű? (György Péter: A hely szelleme. Budapest, 2007, Magvető. 324 oldal, 2990 forint.)** Almási Miklós Miért van itt fű? Kérde a látogató...
4. **Almási Miklós: A megapénz telefonkönyve (Kolosi Tamás–Szelényi Iván: Hogyan legyünk milliárdosok? – avagy A neoliberális etika és a posztkommunista kapitalizmus szelleme. Corvina Kiadó.)** A milliomosok (és persze a milliárdosok – kevesen) hogyan lettek...
5. **Almási Miklós: Lelkünk finomkodó diagnózisa (Hunyady György: A társadalmi közérzet hullámverése. Budapest, 2010, Napvilág Kiadó.)** Hogy vagy? Jól. Részletesebben? Roszszul. Naponta játsszuk ezt a miniabszurdot....

Cimkék: Almás Miklós